

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

КАЛИНКА НАТАЛЯ ЛЕОНІДІВНА

УДК 343.353

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ПОКАРАННЯ
ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ
ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ**

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2026

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Закладі вищої освіти «Міжнародний університет бізнесу і права», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
МИРЗА Світлана Степанівна,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри загальноправових дисциплін
факультету підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ГРИТЕНКО Оксана Анатоліївна,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та інноваційної
освіти

кандидат юридичних наук, професор
АЛБУЛ Сергій Володимирович,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри оперативно-розшукової та
поліцейської діяльності

Захист відбудеться «23» жовтня 2026 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.884.04 Одеського державного університету внутрішніх справ за адресою: 65014, м. Одеса, вул. Успенська, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеського державного університету внутрішніх справ за адресою: 65000, м. Одеса, пров. Сабанський, 4.

Автореферат розіслано «21» вересня 2026 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О.В. Ковальова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Діяльність правоохоронних органів повинна здійснюватися на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Наділення правоохоронця повноваженнями, правом застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби й вогнепальну зброю потребує суворого дотримання вимог законності, порушення яких посягає не лише на встановлений порядок службової діяльності, а й на права і свободи людини, авторитет органів державної влади та довіру суспільства до правоохоронної системи.

В умовах воєнного стану на правоохоронні органи покладено розширене коло завдань щодо забезпечення публічної безпеки і порядку, протидії кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки України, зокрема колабораційній діяльності, диверсії, пособництву державі-агресору, а також іншим діянням, пов'язаним зі збройною агресією. Водночас ускладнення оперативної обстановки під час війни, збільшення службового навантаження та частіше застосування заходів примусу не можуть виправдовувати свавільне втручання в права людини. Водночас статистична інформація Офісу Генерального прокурора вказує на проблеми, що виникають у практиці застосування ст. 365 КК України. У 2020 р. було обліковано 54 кримінальні правопорушення, передбачені цією статтею, тоді як до суду з обвинувальним актом направлено лише одне кримінальне провадження. У 2021 р. відповідні показники становили 40 і 0, у 2022 р. – 47 і 0, у 2023 р. – 45 і 2, у 2024 р. – 42 і 1, а у 2025 р. – 24 і 1.

Про складність кримінально-правової оцінки таких діянь свідчать також показники судової статистики. У 2023 р. за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу було засуджено 12 осіб, тоді як загальна кількість засуджених за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, становила 1589 осіб. У 2024 р. відповідні показники становили 8 і 1676 осіб.

Співвідношення кількості облікованих кримінальних правопорушень, повідомлень про підозру, направлених до суду обвинувальних актів і засуджених осіб у сукупності вказує на труднощі, пов'язані із застосуванням ст. 365 КК України. До них належать установлення нормативних меж прав і повноважень працівника правоохоронного органу, доведення факту явного виходу за ці межі, належна фіксація неправомірного застосування заходів примусу, а також відмежування кримінально караного перевищення влади або службових повноважень від дисциплінарного проступку чи правомірної реалізації наданих законом повноважень.

Окремого аналізу потребує і співвідношення ст. 365 КК України зі кримінально-правовими нормами про катування, незаконне позбавлення волі або викрадення людини, завідомо незаконне затримання і притягнення до відповідальності, службове підроблення, зловживання владою або службовим становищем, умисне заподіяння тілесних ушкоджень. Проблемним залишається й питання покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, позаяк санкції ст. 365 КК України передбачають обмеження волі, позбавлення волі та додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Теоретичним підґрунтям дисертаційної роботи стали праці вітчизняних учених у галузі кримінального права, зокрема П.П. Андрушка, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, П.С. Берзіна, В.І. Борисова, Л.П. Брич, В.М. Бурдіна, А.А. Вознюка, Р.В. Вереші, В.К. Грищука, О.І. Гузоватого, Н.О. Гуторової, А.О. Данилевського, О.О. Дудорова, Є.О. Житного, О.О. Кваші, О.О. Книженко, В.О. Коваленка, М.І. Колоса, В.М. Куца, С.Я. Лихової, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, Є.С. Назимка, А.М. Орлеана, В.І. Осадчого, М.І. Панова, Є.О. Письменського, А.В. Савченка, Є.Л. Стрельцова, В.П. Тихого, В.О. Тулякова, Є.В. Фесенка, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, В.В. Шаблистого, С.С. Яценка та ін.

Проблематику кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, зокрема за діяння, вчинені працівниками правоохоронних органів, а також особливості призначення покарання за такі кримінальні правопорушення досліджували у своїх працях О.П. Бабіков, О.С. Володавська, В.П. Коваленко, М.В. Кочеров, Н.О. Кочерова, С.А. Кузьмін, Л.М. Макотченко, Р.Л. Максимович, О.К. Марін, Р.О. Ніколаєнко, О.Ф. Пасека, Е.О. Скубак, Т.І. Слуцька, І.О. Томчук, В.Г. Хашев, Ю.І. Шиндель, О.М. Юрченко, О.Д. Ярошенко.

Сформульовані зазначеними авторами наукові положення мають важливе значення для визначення ознак спеціального суб'єкта, з'ясування обсягу наданих йому службових повноважень, правильної кваліфікації кримінально караного діяння тощо. Водночас, незважаючи на значний науковий доробок, кримінальна відповідальність і покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, передбачене ст. 365 КК України, досі не були предметом окремого комплексного кримінально-правового дослідження. У зв'язку з цим в умовах воєнного стану поглибленого вивчення потребують межі застосування примусу працівниками правоохоронних органів, зміст виходу за надані права чи повноваження, питання встановлення істотної шкоди та тяжких наслідків, співвідношення цієї норми із суміжними складами кримінальних правопорушень, кримінально-правова оцінка насильства за відсутності ознак катування, а також критерії індивідуалізації покарання. Зазначене підтверджує актуальність обраної теми та необхідність комплексного кримінально-правового аналізу відповідальності й покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021; Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023, а також відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок МВС України на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11.06.2020 р. № 454), 2025–2029 роки (наказ МВС України від 21.05.2024 р. № 326), темі науково-дослідних робіт Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (номер державної реєстрації

0123U103538) та кафедри кримінально-правових дисциплін інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ «Забезпечення кримінально-правової діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в інтересах кримінального судочинства» (номер державної реєстрації 0124U004215).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає у здійсненні комплексного кримінально-правового аналізу відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу й формулюванні на його основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства України та практики його застосування, у тому числі в умовах воєнного стану.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- з'ясувати сучасний стан наукової розробленості проблем кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу й окреслити методологію дослідження;
- провести історичну ретроспективу кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу;
- розкрити зміст службової діяльності працівника правоохоронного органу як об'єкта кримінально-правової охорони;
- визначити об'єктивні ознаки перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу;
- охарактеризувати суб'єктивні ознаки перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу;
- проаналізувати особливості кваліфікації кримінального правопорушення за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу;
- на підставі узагальнення судової та правоохоронної практики розробити відповідні рекомендації з удосконалення покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.
- узагальнити зарубіжний досвід законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері службової діяльності працівників правоохоронних органів.

Предмет дослідження – кримінальна відповідальність та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею завдань у дисертації використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, зокрема *діалектичний* для дослідження кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень у взаємозв'язку з правовою природою публічної влади, призначенням правоохоронних органів, необхідністю забезпечення прав і свобод людини, змінами у кримінально-правовій політиці держави та особливостями здійснення правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *історико-правовий* під час дослідження становлення та розвитку законодавства про кримінальну

відповідальність за перевищення влади або службових повноважень, визначення основних етапів його еволюції, аналізу зміни кола суб'єктів відповідного кримінального правопорушення та з'ясування історичних передумов чинної редакції ст. 365 КК України (підрозділи 1.1, 1.2); *порівняльно-правовий* для зіставлення положень кримінального законодавства України та зарубіжних країн щодо відповідальності представників влади, поліцейських та інших публічних службовців за незаконне застосування примусу, насильства чи вихід за межі наданої компетенції (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1–3.3); *формально-юридичний* та *системно-структурний* для тлумачення понять, а також для визначення ознак складу кримінального правопорушення, правил кваліфікації та критеріїв індивідуалізації покарання (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *моделювання* застосовано для кримінально-правової кваліфікації діянь, передбачених ст. 365 КК України, формування системи критеріїв їх відмежування від суміжних кримінальних правопорушень, визначення оптимальної конструкції кваліфікуючих ознак і розроблення авторської моделі вдосконалення цієї статті (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1–3.2); *статистичний* застосовано під час опрацювання офіційних статистичних даних, кримінальних проваджень, у тому числі направлених до суду, і засуджених осіб, а також для виявлення співвідношення між облікованими кримінальними правопорушеннями та фактичними результатами кримінального переслідування (розділи 2–3); *соціологічний* шляхом опитування респондентів (розділи 2–3).

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені матеріали вивчення 119 кримінальних проваджень за ст. 365 КК України; зведені дані анкетування 290 респондентів (90 слідчих Національної поліції України, 125 слідчих Державного бюро розслідувань, 75 науково-педагогічних працівників); офіційні статистичні та аналітичні матеріали Верховного Суду, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці кримінального права комплексних монографічних досліджень кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, у якому обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення положень кримінального законодавства України, правоохоронної та судової практики з урахуванням особливостей реалізації владних повноважень і застосування заходів примусу в умовах воєнного стану, зокрема:

вперше:

– обґрунтовано кримінально-правове розуміння службової діяльності працівника правоохоронного органу як комплексу суспільних відносин, що забезпечують установлений законом порядок реалізації наданих йому владних і службових повноважень під час охорони публічної безпеки та порядку, запобігання і припинення кримінальних правопорушень, здійснення досудового розслідування, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина;

– виявлено неузгодженість між буквальним змістом ч. 2 ст. 365 КК України, яка відсилає до дій, передбачених ч. 1 цієї статті, та сформованим судовою практикою підходом, відповідно до якого істотна шкода не є окремою обов'язковою ознакою кваліфікованого складу, у зв'язку з чим запропоновано доповнити ст. 365 КК України приміткою, за якою для кваліфікації діяння за ч. 2 або ч. 3 цієї статті встановлення

істотної шкоди як окремої обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення не вимагається;

– запропоновано надати вчиненню перевищення влади або службових повноважень в умовах воєнного стану самотійного особливо кваліфікуючого значення, зважаючи на розширення кола завдань правоохоронних органів, підвищену інтенсивність застосування владних повноважень, особливу залежність громадян від представників влади та обмежені можливості негайного захисту порушених прав, у зв'язку з чим запропоновано доповнити ст. 365 КК України ч. 4, яка передбачатиме посилену відповідальність за дії, визначені ч. 1–3 цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану;

– доведено необхідність визнання вчинення перевищення влади або службових повноважень групою осіб, а також групою осіб за попередньою змовою самотійною кваліфікуючою ознакою, оскільки узгоджене використання службових повноважень кількома працівниками правоохоронного органу посилює фізичний і психологічний вплив на потерпілого, обмежує його можливості чинити опір або звернутися по допомогу, полегшує незаконне утримання, розподіл ролей між співучасниками та приховування вчиненого, у зв'язку з чим запропоновано відповідно доповнити ч. 2 ст. 365 КК України;

– обґрунтовано диференційований підхід до призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, відповідно до якого у санкції ч. 1 ст. 365 КК України таке покарання запропоновано передбачити як факультативне, тоді як у ч. 2 і 3 та пропонуваній ч. 4 цієї статті його обов'язковий характер доцільно зберегти з огляду на підвищену суспільну небезпечність насильницького або групового способу вчинення діяння, застосування зброї чи спеціальних засобів, учинення болісних або таких, що ображають особисту гідність потерпілого, дій, спричинення тяжких наслідків чи вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану;

удосконалено:

– періодизацію становлення та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за перевищення влади або службових повноважень шляхом виокремлення взаємопов'язаних історичних етапів (звичаєвого, спадкового, козацького, імперського, радянського, сучасного);

– теоретичні положення про об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, шляхом визначення його безпосереднім об'єктом суспільних відносин, що забезпечують установлений законом порядок здійснення працівником правоохоронного органу владних і службових повноважень відповідно до їх призначення, у визначених межах та з дотриманням прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб; додатковими об'єктами можуть виступати охоронювані законом права й інтереси громадян, державні та громадські інтереси, інтереси юридичних осіб, а за наявності кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак – здоров'я, фізична і психічна недоторканність, гідність особи та громадська безпека;

– характеристику об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, шляхом конкретизації змісту активних дій, явності виходу за межі наданих прав чи повноважень, способу вчинення діяння, істотної

шкоди, тяжких наслідків та причинного зв'язку з урахуванням особливостей конструкції складів, передбачених окремими частинами цієї статті;

– кримінально-правові критерії визначення працівника правоохоронного органу як спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, відповідно до яких перебування особи у штаті правоохоронного органу, віднесення її до кадрів, особового складу, персоналу або працівників відповідної установи не є достатнім для визнання її спеціальним суб'єктом, оскільки необхідно встановити характер фактично виконуваних нею правоохоронних функцій, обсяг наданих владних або примусових повноважень, нормативні межі їх реалізації та безпосередній зв'язок між такими повноваженнями і вчиненими діями;

– положення про суб'єктивну сторону перевищення влади або службових повноважень, відповідно до яких ставлення працівника правоохоронного органу до явного виходу за межі наданих прав чи повноважень є умисним, тоді як психічне ставлення до істотної шкоди, наслідків застосування насильства, спеціальних засобів чи зброї, а також тяжких наслідків установлюється окремо і може виявлятися у прямому або непрямому умислі, а за певних обставин – у необережності, що свідчить про можливість складної форми вини;

– критерії відмежування перевищення влади або службових повноважень від: а) зловживання владою або службовим становищем, відповідно до яких у разі зловживання службова особа використовує надані їй повноваження в межах компетенції, але всупереч інтересам служби, тоді як за ст. 365 КК України працівник правоохоронного органу вчиняє дії, на які він узагалі не був уповноважений або які не мав права вчиняти за конкретних обставин; б) катування, за якими визначальною є наявність передбаченої кримінальним законом спеціальної мети заподіяння сильного фізичного болю або морального страждання – примусити, покарати, залякати особу чи дискримінувати її; за наявності таких ознак застосування ч. 2 ст. 365 КК України виключається;

дістало подальшого розвитку:

– положення про кримінально-правову оцінку насильства з боку працівника правоохоронного органу, під яким запропоновано розуміти умисний фізичний або психічний вплив на особу, застосований у зв'язку з виконанням службових обов'язків за відсутності законних підстав або з порушенням установлених меж, порядку, необхідності чи пропорційності, що спричиняє фізичний біль, тілесні ушкодження, приниження гідності, залякування або придушення волі потерпілого;

– наукові підходи до відмежування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, від: а) незаконного затримання, домашнього арешту або тримання під вартою, примушування давати показання та інших суміжних кримінальних правопорушень з урахуванням спеціального статусу суб'єкта, характеру процесуальних повноважень, спрямованості дій винного, способу вчинення діяння та правил кваліфікації за сукупністю; б) адміністративного чи дисциплінарного проступку та правомірного застосування примусу, відповідно до яких кримінальне правопорушення характеризується явним виходом за межі повноважень, передбаченими законом наслідками або способом учинення, тоді як правомірне застосування примусу виключає кримінальну відповідальність лише за умови законності його підстав, необхідності та пропорційності обраного заходу;

– теоретичні положення щодо диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання за перевищення влади або службових повноважень, відповідно до яких механізм покарання має враховувати спосіб учинення діяння, характер і тяжкість заподіяної шкоди, інтенсивність застосованого насильства, груповий спосіб, використання зброї чи спеціальних засобів, спричинення тяжких наслідків, умови воєнного стану, дані про особу винного та можливість його подальшої професійної діяльності;

– напрями використання зарубіжного досвіду в частині конкретизації форм незаконного застосування примусу, відповідальності за віддання явно незаконного наказу або свідоме допущення протиправних дій підлеглих, а також підвищення визначеності критеріїв індивідуалізації покарання за одночасного обґрунтування доцільності збереження у КК України спеціальної норми про відповідальність працівника правоохоронного органу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції впроваджені та можуть бути використані в:

– *науково-дослідній роботі* – для подальшого розвитку положень щодо кримінально-правової охорони службової діяльності працівників правоохоронних органів, кваліфікації перевищення повноважень та індивідуалізації покарання (акт впровадження в наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ від 24.04.2026 року);

– *законотворчому процесі* – під час підготовки змін і доповнень до ст. 365 КК України;

– *практичній діяльності* – у роботі слідчих Державного бюро розслідувань, Національної поліції України, а також прокурорів, суддів та інших уповноважених суб'єктів (акт впровадження в практичну діяльність Полтавського управління Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України від 15.05.2026 року);

– *освітньому процесі* – під час підготовки підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, лекційних матеріалів і практичних завдань, а також викладання та вивчення навчальних дисциплін з кримінального права (акт впровадження в освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ від 24.04.2026 року).

Особистий внесок здобувача. Основні наукові результати отримані авторкою самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на науково-практичних конференціях, зокрема: «Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони» (м. Харків, 21 грудня 2021 р.); «Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку» (Харків, 10 грудня 2024 р.); «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (Одеса, 07 жовтня 2025 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано у 8 наукових працях, серед яких 4 статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 стаття у зарубіжному науковому виданні, 3 тези у збірниках наукових доповідей, оприлюднених на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (210

найменувань на 24 сторінках) та трьох додатків на 17 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 225 сторінок, з них основний текст дисертації 168 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано методи дослідження; окреслено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію та публікації результатів дослідження, структуру й обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади дослідження кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Стан і методологія наукової розробки проблем кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу»* проведений аналіз наукових доробків, засвідчив, що проблематика кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу не була поза увагою науковців. У наявних працях досліджено поняття та ознаки перевищення влади або службових повноважень, особливості об'єктивних і суб'єктивних ознак, питання щодо працівника правоохоронного органу як спеціального суб'єкта, відмежування від суміжних кримінальних правопорушень, а також окремі аспекти призначення покарання. Водночас значна частина наукових положень сформульована з урахуванням попередніх редакцій кримінального законодавства або стосується перевищення влади чи службових повноважень загалом, без зосередження на особливостях відповідальності правоохоронців. На сьогодні відсутнє спеціальне дослідження, у якому кримінальна відповідальність і покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу були б комплексно проаналізовані з урахуванням чинної редакції ст. 365 КК України, сучасної судової практики, а також змін у системі правоохоронних органів, у тому числі й в умовах воєнного стану.

Визначено методологічну основу кримінально-правового дослідження, яку становить взаємопоеднання історико-правового, порівняльно-правового, діалектичного, системно-структурного, догматичного, формально-юридичного, статистичного, соціологічного методів, моделювання, індукції та дедукції. Використання цих методів дало змогу простежити розвиток кримінальної відповідальності за перевищення повноважень, розкрити зміст об'єктивних і суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, узагальнити підходи судової практики, установити недоліки законодавчого регулювання та сформулювати пропозиції щодо його вдосконалення.

У підрозділі 1.2 *«Генезис кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу»* виокремлено шість періодів становлення кримінальної відповідальності і покарання за перевищення влади або службових повноважень: «Звичасвий»; «Спадковий»; «Козацька доба»; «Імперський»; «Радянський»; «Сучасний». Їх послідовна зміна

відображає поступовий перехід від звичаєвих заборон свавільного використання влади до встановлення відповідальності окремих її представників і подальшого законодавчого закріплення самостійного складу кримінального правопорушення.

У радянському кримінальному законодавстві та первинній редакції КК України 2001 року відповідальність за перевищення влади або службових повноважень поширювалася на службових осіб загалом, тоді як подальший розвиток цієї норми був пов'язаний зі звуженням кола її спеціальних суб'єктів. Переломним етапом у розвитку держави та кримінального законодавства стали події Революції Гідності 2013–2014 рр. Масові акції протесту, силове протистояння, випадки надмірного застосування сили працівниками спеціальних підрозділів та інших правоохоронних органів, численні посягання на життя, здоров'я, свободу і гідність учасників протестів продемонстрували підвищену суспільну небезпечність незаконного використання владних повноважень та заходів примусу. На тлі цих подій було прийнято Закон України № 746-VII, яким ст. 365 КК України викладено в новій редакції, а працівника правоохоронного органу визначено єдиним спеціальним суб'єктом перевищення влади або службових повноважень. За офіційно визначеною метою такий нормативно-правовий акт був спрямований на імплементацію положень ст. 19 Конвенції ООН проти корупції, однак час та суспільно-політичні обставини його прийняття дають підстави розглядати відповідні зміни також як реакцію на суспільний запит щодо посилення персональної відповідальності працівників правоохоронних органів за перевищення влади або службових повноважень.

У межах сучасного періоду акцентовано увагу на розвиток кримінально-правового регулювання в умовах повномасштабної збройної агресії проти нашої держави та запровадження воєнного стану. Правоохоронці разом із військовим командуванням та іншими органами державної влади залучаються до здійснення мобілізаційних та інших спеціальних режимних заходів, зокрема, забезпечення дотримання комендантської години, роботи на блокпостах, протидії диверсійній діяльності, охорони публічної безпеки і порядку та виконання інших завдань у сфері національної безпеки і оборони. Розширення кола повноважень, підвищена інтенсивність службової діяльності, робота у прифронтових районах і на деокупованих територіях ускладнили визначення меж допустимого примусу та перевірку його законності, необхідності й пропорційності. Водночас воєнний стан не скасовує вимог законності та не може виправдовувати безпідставне насильство, незаконне затримання чи інший явний вихід працівника правоохоронного органу за межі наданих йому повноважень. За таких умов актуальність кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 365 КК України, не зменшилася, а істотно посилилася.

У підрозділі 1.3 «Службова діяльність працівника правоохоронного органу як об'єкт кримінально-правової охорони» встановлено, що службова діяльність працівника правоохоронного органу України як об'єкт кримінально-правової охорони охоплює визначений законодавством порядок реалізації службових повноважень під час несення служби (зокрема, під час застосування превентивних заходів, фізичної сили, спеціальних засобів, зброї, проведення процесуальних дій та інших форм правоохоронного примусу). Водночас чинне законодавство не містить єдиного, чіткого та вичерпного визначення кола правоохоронних органів, а наявні нормативні переліки відрізняються за змістом і призначенням.

Під застосуванням насильства з боку працівника правоохоронного органу запропоновано розуміти умисний фізичний або психічний вплив на особу, застосований у зв'язку з виконанням службових обов'язків за відсутності законних підстав або з порушенням установлених меж, порядку, необхідності чи пропорційності, що спричиняє фізичний біль, тілесні ушкодження, приниження гідності, залякування або придушення волі потерпілого. Спеціальними засобами є передбачені законодавством технічні пристрої, предмети та речовини примусової дії, зокрема кайданки, гумові кийки й інші засоби обмеження рухомості чи припинення протиправної поведінки, застосування яких допускається лише за наявності визначених законом підстав. Узагальнення матеріалів судової практики засвідчило, що найбільш поширеними формами перевищення були незаконне застосування фізичної сили (32%), безпідставне використання спеціальних засобів (21%), незаконне обмеження свободи (17%), болісні або такі, що принижують гідність, дії (11%), незаконне проникнення чи проведення процесуальних дій (7%), протиправні дії з майном (5%), застосування зброї або погроза її застосування (4%), інші форми явного виходу за межі повноважень (3%). Актуальність проблеми підтверджено й офіційними статистичними показниками Офісу Генерального прокурора (зокрема, за ст. 365 КК України у 2022 р. обліковано 1059 фактів, у 2023 р. – 1201, у 2024 р. – 1159). Наведені дані, попри латентність таких діянь і складність їх доказування, підтверджують, що ст. 365 КК України охороняє не лише права конкретного потерпілого, а й законний порядок здійснення правоохоронної діяльності та недопустимість свавільного використання державного примусу.

Розділ 2 «Кримінально-правова характеристика перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Об'єкт та об'єктивна сторона перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу»* встановлено, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України є суспільні відносини, що забезпечують встановлений законом порядок здійснення працівником правоохоронного органу владних, а також службових повноважень відповідно до їх призначення, у визначених межах та з додержанням прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Додатковим об'єктом можуть виступати охоронювані законом права й інтереси громадян, державні та громадські інтереси, інтереси юридичних осіб, а у кваліфікованих і особливо кваліфікованих випадках – здоров'я, фізична та психічна недоторканність, гідність особи і громадська безпека.

З'ясовано, що об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення виражається виключно в активних діях працівника правоохоронного органу, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень. Явність такого виходу означає очевидну невідповідність учиненого змісту, обсягу, способу або порядку реалізації повноважень, визначених законодавством, наказами та конкретною службовою ситуацією. За ч. 1 ст. 365 КК України обов'язковими є вчинення таких дій, заподіяння істотної шкоди та причинний зв'язок між ними. Частина 2 охоплює випадки, коли перевищення супроводжується насильством або погрозою його застосування, використанням зброї чи спеціальних засобів, а також болісними або такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями за відсутності ознак катування.

Частина 3 передбачає відповідальність за дії, визначені попередніми частинами, якщо вони спричинили тяжкі наслідки.

Виявлена невідповідність між буквальним формулюванням ч. 2 ст. 365 КК України, яка відсилає до дій, передбачених її частиною першою, та сформованим судовою практикою підходом створює підстави для неоднозначного розуміння значення істотної шкоди. Для усунення цієї неоднозначності запропоновано доповнити ст. 365 КК України приміткою: *«Для кваліфікації діяння за частинами другою або третьою цієї статті встановлення істотної шкоди як окремої обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення не вимагається»*. Таке доповнення дасть змогу чітко розмежувати ч. 1 ст. 365 КК України як матеріальний склад, у якому істотна шкода є обов'язковим наслідком, та частини 2 і 3, у яких кримінально-правове значення мають відповідно особливий спосіб учинення діяння або передбачене настання тяжких наслідків.

Наголошено, що законодавче розширення повноважень правоохоронних органів, зокрема, поліції до виконання завдань в умовах особливого правового режиму, робота на блокпостах, у прифронтових районах і на деокупованих територіях, участь у безпекових, евакуаційних й інших заходах об'єктивно збільшують інтенсивність владного впливу на громадян. Водночас закон зобов'язує поліцію і під час воєнного стану діяти відповідно до її призначення та з урахуванням лише тих обмежень прав і свобод людини, які встановлені законодавством. Однак, з огляду на підвищену залежність особи від представників влади, обмежені можливості негайного захисту порушених прав та особливу концентрацію повноважень у цей період запропоновано надати використанню умов воєнного стану самостійного кваліфікуючого значення, доповнивши ст. 365 КК України ч. 4 такого змісту: *«Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану, – караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років»*. Запропоновані зміни спрямовані на уточнення ознак об'єктивної сторони ст. 365 КК України, забезпечення однакового її застосування та посилення захисту особи від свавільного використання правоохоронцем наданих йому владних повноважень.

У підрозділі 2.2 *Суб'єкт та суб'єктивна сторона перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу* встановлено, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України є фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку та на момент учинення діяння мала статус працівника правоохоронного органу України. Водночас перебування особи у штаті органу, віднесення її до «кадрів», «особового складу», «персоналу» або «працівників» відповідної установи не є достатнім для визнання її спеціальним суб'єктом. Окрім встановлення правового статусу особи, необхідним є ще характер фактично виконуваних нею функцій, нормативно визначених меж їх реалізації та безпосереднього зв'язку між такими повноваженнями і вчиненими діями. Технічні чи будь-які інші працівники, діяльність яких не пов'язана з реалізацією правоохоронної функції, не можуть визнаватися суб'єктами ст. 365 КК України лише на підставі місця роботи.

Результати вибіркового вивчення кримінальних проваджень дозволили сформулювати типову узагальнену характеристику правоохоронця, який вчиняє

перевищення влади або службових повноважень, зокрема: 92% осіб становили чоловіки, 70% перебували у віці від 30 до 49 років, 72% мали стаж служби понад п'ять років, а 76% – вищу освіту. Працівники Національної поліції становили 84% вибірки, що пояснюється чисельністю цього органу, постійною взаємодією його працівників із громадянами та частотою виникнення ситуацій, пов'язаних із застосуванням примусу. Одноособово діяли 72% працівників, у співучасті – 28%. Наведені показники свідчать, що перевищення повноважень не можна пояснювати лише браком досвіду чи недостатньою професійною підготовкою, оскільки переважна частина осіб мала значний стаж служби. У частині кримінальних проваджень подібного роду знання використовувалися для приховування вчиненого: у 32% випадків до службових документів вносилися недостовірні відомості, у 20% узгоджувалися показання, у 14% здійснювався вплив на потерпілих або свідків. Водночас позитивна характеристика за місцем служби, яку мали 70% осіб, або відсутність попередніх дисциплінарних стягнень у 66% випадків не виключали умисного явного виходу за межі повноважень.

Суб'єктивна сторона перевищення влади або службових повноважень характеризується умислом. Працівник правоохоронного органу усвідомлює свій службовий статус, зміст і межі наданих йому прав чи повноважень, розуміє очевидну відсутність законних підстав для відповідного втручання та бажає вчинити дії, які явно виходять за встановлені межі. Незаконність обраної поведінки повинна бути очевидною не лише з погляду закону, а й для самого працівника з урахуванням його професійної підготовки, посади, досвіду та конкретної службової ситуації. Добросовісна помилка щодо фактичних підстав застосування примусу може виключати умисел, однак її обґрунтованість повинна оцінюватися особливо ретельно з огляду на спеціальні знання й підготовку правоохоронця. Психічне ставлення до наслідків необхідно встановлювати окремо від ставлення до дій. Щодо істотної шкоди, наслідків застосування насильства, зброї чи спеціальних засобів, а також тяжких наслідків вина може виявлятися у прямому або непрямому умислі, а за певних обставин – у необережності, що дає підстави говорити про можливість складної форми вини: умислу щодо явного виходу за межі повноважень і іншого психічного ставлення до спричинених наслідків. Висновок про наявність умислу повинен ґрунтуватися на сукупності доказів, що характеризують спосіб, тривалість та інтенсивність дій, поведінку потерпілого, законність застосування примусу, зміст службових документів, а також поведінку працівника після події. Мотив, мета та емоційний стан не є обов'язковими ознаками складу цього кримінального правопорушення, однак їх встановлення дає змогу повніше розкрити спрямованість умислу, відмежувати перевищення влади або службових повноважень від суміжних кримінальних правопорушень та належно індивідуалізувати покарання.

Розділ 3 «Кваліфікація та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Кваліфікація перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу та відмежування від суміжних кримінальних правопорушень»* надано теоретико-практичні рекомендації щодо проблемних питань, які виникають під час кваліфікації перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу та відмежуванні вказаного діяння від суміжних кримінальних правопорушень.

Констатовано про те, що вчинення перевищення влади або службових повноважень групою осіб істотно підвищує суспільну небезпечність діяння, оскільки узгоджене використання наданих службових повноважень кількома працівниками правоохоронного органу посилює фізичний та психологічний вплив на потерпілого, обмежує його можливості чинити опір чи звернутися по допомогу, полегшує незаконне утримання, розподіл ролей між співучасниками та подальше приховування вчиненого шляхом узгодження показань або внесення недостовірних відомостей до службових документів. Чинна редакція ст. 365 КК України не надає груповому способу самостійного кваліфікуючого значення, унаслідок чого ця обставина враховується лише під час призначення покарання відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України та не забезпечує належної диференціації кримінальної відповідальності. З огляду на це запропоновано доповнити ч. 2 ст. 365 КК України після слів *«дій, передбачені частиною першою цієї статті»* словами *«вчинені групою осіб, а також групою осіб за попередньою змовою, або»*, визнавши в такий спосіб узгоджене перевищення повноважень кількома працівниками правоохоронного органу самостійною кваліфікуючою ознакою.

У підрозділі 3.2 *«Покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу»* встановлено, що система покарань за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу диференційована залежно від способу вчинення діяння та тяжкості його наслідків: санкція ч. 1 ст. 365 КК України передбачає альтернативні основні покарання у виді обмеження або позбавлення волі, тоді як частини 2 і 3 – безальтернативне позбавлення волі з поступовим підвищенням його строків. Обов'язковим додатковим покаранням у всіх трьох частинах є позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, що зумовлено використанням винним спеціального статусу працівника правоохоронного органу. Водночас аналіз судової практики засвідчив, що передбачена ч. 1 ст. 365 КК України альтернатива фактично використовується обмежено: серед проаналізованих вироків обмеження волі було призначено лише у поодиноких випадках, що свідчить про переважання позбавлення волі та необхідність більш послідовної індивідуалізації покарання. Обґрунтовано, що обов'язковий характер додаткового покарання за ч. 1 ст. 365 КК України не завжди дає змогу повною мірою врахувати характер учиненого, ступінь тяжкості заподіяної шкоди, особу винного та можливість його подальшої професійної діяльності. У зв'язку з цим запропоновано передбачити у санкції ч. 1 ст. 365 КК України позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю як факультативне додаткове покарання, виклавши відповідне положення словами *«з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого»*, тоді як у частинах 2 і 3 (і запропонованій нами ч. 4) його обов'язковий характер доцільно зберегти з огляду на спосіб учинення кримінального правопорушення, співучасників, спричинення тяжких наслідків та обстановку вчинення. Даний підхід належним чином забезпечить співвідношення диференціації кримінальної відповідальності а також індивідуалізації покарання, не послаблюючи кримінально-правового реагування на найбільш небезпечні форми перевищення повноважень.

У підрозділі 3.3 *«Кримінальна відповідальність та покарання за перевищення влади або службових повноважень у законодавстві зарубіжних країн»* проведено порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства Франції, Німеччини,

Польщі та інших європейських країн щодо відповідальності за перевищення влади або службових повноважень. Встановлено, що в більшості цих держав відповідні діяння охоплюються різними нормами про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, дія яких поширюється на службових осіб незалежно від їх належності до конкретного державного органу. Працівник правоохоронного органу, як правило, не виокремлюється як самостійний спеціальний суб'єкт, а його статус ураховується під час оцінювання характеру використаних повноважень, способу вчинення діяння, заподіяних наслідків, призначення покарання та застосування додаткових обмежень. Це свідчить про переважання у зарубіжному законодавстві функціонального критерію, за якого визначальними є зміст наданих публічних повноважень та спосіб їх протиправної реалізації, а не назва органу чи посади винного. Водночас результати дослідження підтверджують обґрунтованість збереження у КК України спеціальної норми про відповідальність працівника правоохоронного органу, оскільки особливий обсяг наданих таким особам повноважень створює підвищений ризик порушення прав і свобод людини.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено комплексний кримінально-правовий аналіз відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. За результатами дослідження сформульовано теоретичні положення та обґрунтовано пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального законодавства і практики його застосування. До найбільш вагомих наукових результатів належать такі:

1. Проведений аналіз стану наукових досліджень засвідчив, що питання кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу досліджувалися у кримінально-правовій науці, однак переважно фрагментарно та з урахуванням попередніх редакцій законодавства. У наявних працях розкрито окремі ознаки складу кримінального правопорушення, статус працівника правоохоронного органу як спеціального суб'єкта, питання відмежування від суміжних кримінальних правопорушень і призначення покарання, проте спеціального дослідження, у якому такі проблеми були б комплексно розглянуті з урахуванням нині чинної редакції ст. 365 КК України, сучасної судової практики, змін у системі правоохоронних органів та умов воєнного стану, не виявлено. Методологічну основу дослідження становить сукупність методів (історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний, системно-структурний, моделювання та ін.), за допомогою яких розкрито предмет дослідження.

2. У генезисі кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу виокремлено такі основні періоди: 1) звичайний (кінець IX–початок XIII ст.), упродовж якого відповідальність представників князівської влади визначалася переважно нормами звичаєвого права, князівськими приписами та положеннями Руської Правди; 2) спадковий (XIV–XVI ст.), що характеризувався одночасною дією литовських, польських і місцевих статутів та поступовим закріпленням відповідальності урядників, суддів й інших представників влади за неправомірне використання наданих їм повноважень; 3) козацька доба (XVI – друга половина XVIII ст.), у межах якої відповідальність військової

та адміністративно-судової влади встановлювалася нормами козацького звичаєвого права, гетьманськими актами й військовими постулатами, а призначення покарання залежало від характеру порушення обов'язків та його наслідків; 4) період перебування під імперською владою (друга половина XVIII – початок XX ст.), пов'язаний із кодифікацією кримінального законодавства російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій, виокремленням кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та поступовою диференціацією відповідальності за зловживання і перевищення влади; 5) радянський період (1917–1991 рр.), під час якого у кримінальних кодексах 1922, 1927 і 1960 років перевищення влади чи службових повноважень (загалом) було закріплено як самостійне кримінальне правопорушення, суб'єктом якого визнавалася службова (посадова) особа; 6) сучасний період (від 24 серпня 1991 р. донині), для якого характерним стало збереження відповідальності за перевищення влади або службових повноважень у КК України 2001 р., звуження у 2014 р. кола спеціальних суб'єктів до працівників правоохоронних органів під впливом суспільного запиту, посиленого подіями Революції Гідності, а з 2022 року – зростання значення ст. 365 КК України в умовах запровадженого воєнного стану, розширення кола завдань для правоохоронних органів та необхідності забезпечення законності, необхідності й пропорційності застосовуваного ними примусу. Послідовна зміна цих періодів відображає перехід від загальних звичаєвих заборон владного свавілля до спеціальної кримінально-правової норми, спрямованої на захист прав і свобод людини.

3. Службову діяльність працівника правоохоронного органу визначено, як комплекс суспільних відносин, що забезпечують установлений законом порядок реалізації наданих йому владних і службових повноважень під час охорони публічної безпеки та порядку, запобігання і припинення кримінальних правопорушень, здійснення досудового розслідування, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. Необхідність її кримінально-правової охорони зумовлена тим, що працівники правоохоронних органів наділені правом застосовувати превентивні та примусові заходи, зокрема фізичну силу, спеціальні засоби і зброю, унаслідок чого будь-який явний вихід за межі наданих прав чи повноважень створює підвищену небезпеку заподіяння шкоди особі, інтересам суспільства та авторитету органів державної влади України.

4. Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, становлять суспільні відносини, у межах яких забезпечується визначений законом порядок реалізації працівником правоохоронного органу владних і службових повноважень із додержанням установлених меж, прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Додатковими об'єктами цього посягання виступають охоронювані законом права та інтереси громадян, державні й громадські інтереси та інтереси юридичних осіб. За наявності кваліфікуючих або особливо кваліфікуючих ознак кримінально-правова охорона поширюється також на здоров'я, фізичну і психічну недоторканність, гідність особи та громадську безпеку.

Об'єктивна сторона виражається виключно в активних діях, які за змістом, обсягом, способом або порядком учинення явно виходять за межі наданих працівникові правоохоронного органу прав чи повноважень. За ч. 1 ст. 365 КК України обов'язковими ознаками є істотна шкода та причинний зв'язок; ч. 2 охоплює перевищення, поєднане з насильством, погрозою його застосування, використанням зброї чи спеціальних засобів, а також болісними або такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями за

відсутності ознак катування; ч. 3 – спричинення тяжких наслідків. Виявлено неузгодженість між буквальним змістом ч. 2 цієї статті та судовою практикою щодо обов'язковості встановлення істотної шкоди, у зв'язку з чим запропоновано доповнити ст. 365 КК України приміткою, за якою для кваліфікації діяння за частинами другою або третьою встановлення істотної шкоди як окремої обов'язкової ознаки не вимагається. З огляду на розширення завдань правоохоронних органів, інтенсивність реалізації владних повноважень і підвищену вразливість громадян в умовах воєнного стану запропоновано доповнити ст. 365 КК України ч. 4, передбачивши посилену відповідальність за дії, визначені частинами першою–третьою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану. Запропоновані зміни спрямовані на чітке розмежування складів кримінального правопорушення, однакове застосування ст. 365 КК України та посилення захисту особи від свавільного використання правоохоронцем наданих повноважень.

5. Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, є фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку та в установленому законом порядку набула статусу працівника правоохоронного органу. Саме перебування у штаті такого органу не є достатнім для визнання особи спеціальним суб'єктом: необхідно встановити характер фактично виконуваних правоохоронних функцій, обсяг і нормативні межі наданих владних чи примусових повноважень та їх зв'язок із вчиненими діями. Технічні, допоміжні й обслуговуючі працівники, які не здійснюють правоохоронних функцій, суб'єктами цього кримінального правопорушення не визнаються.

Суб'єктивна сторона характеризується умисним ставленням до явного виходу за межі наданих прав чи повноважень: працівник усвідомлює свій статус і межі компетенції, відсутність законних підстав для втручання та бажає вчинити відповідні дії. Явність перевищення має об'єктивно-суб'єктивний зміст, оскільки незаконність поведінки повинна бути очевидною як із положень законодавства, так і для самого працівника з урахуванням його посади, освіти, професійного досвіду та конкретної службової ситуації. Психічне ставлення до наслідків установлюється окремо і може виявлятися у прямому або непрямому умислі, а за певних обставин – у необережності, що свідчить про можливість складної форми вини. Мотив, мета й емоційний стан не є обов'язковими ознаками складу, однак ураховуються під час встановлення спрямованості умислу, відмежування від суміжних кримінальних правопорушень та індивідуалізації покарання.

6. Систематизація типових проблем кваліфікації перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу дала змогу визначити критерії його відмежування від: а) зловживання владою або службовим становищем – за характером використання повноважень: у разі зловживання службова особа діє в межах компетенції, але всупереч інтересам служби, тоді як за ст. 365 КК України вчиняє дії, на які не була уповноважена або які не мала права вчиняти за конкретних обставин; б) катування – за спеціальною метою заподіяння сильного фізичного болю чи морального страждання для примушування, покарання, залякування або дискримінації особи, за наявності якої застосування ч. 2 ст. 365 КК України виключається; в) незаконного затримання, домашнього арешту або тримання під вартою та примушування давати показання – з урахуванням характеру процесуальних повноважень і спрямованості дій винного; г) адміністративного чи дисциплінарного проступку – за явністю виходу за межі повноважень, передбаченими законом наслідками або способом учинення. Правомірне застосування примусу виключає кримінальну відповідальність за умови законності підстав, необхідності та пропорційності обраного заходу. Заподіяння смерті чи тілесних

ушкоджень, службове підроблення та інші самостійні діяння потребують додаткової кваліфікації, якщо їх ознаки не охоплюються відповідною частиною ст. 365 КК України. Обґрунтовано також доцільність передбачення у ч. 2 цієї статті вчинення діяння групою осіб, а також групою осіб за попередньою змовою як самостійної кваліфікуючої ознаки. Визначені критерії сприятимуть правильному вирішенню питань конкуренції кримінально-правових норм і кваліфікації за сукупністю, запобігаючи необґрунтованому застосуванню ст. 365 КК України та помилковому зведенню кримінально протиправного насильства до порушення службової дисципліни.

7. Встановлено, що система покарань за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу загалом відображає зростання суспільної небезпечності діяння від основного до особливо кваліфікованого складу, однак не повною мірою забезпечує індивідуалізацію кримінально-правового впливу. Судова практика свідчить про переважання позбавлення волі навіть за ч. 1 ст. 365 КК України та вкрай рідке застосування обмеження волі. Обов'язковість додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю за всіма частинами цієї статті надмірно обмежує можливості суду враховувати характер діяння, тяжкість шкоди та дані про особу винного. У зв'язку з цим запропоновано передбачити зазначене додаткове покарання за ч. 1 ст. 365 КК України як факультативне, зберігши його обов'язковість за більш небезпечні форми діяння, пов'язані з насильством, груповим способом, тяжкими наслідками або вчиненням в умовах воєнного стану. Такий підхід забезпечить належне співвідношення диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання.

8. Порівняльно-правовий аналіз засвідчив, що в законодавстві більшості досліджених зарубіжних держав кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень установлюється переважно в межах загальних норм про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності. Працівник правоохоронного органу здебільшого не виокремлюється як самостійний спеціальний суб'єкт, його статус ураховується під час оцінювання характеру використаних повноважень, способу вчинення діяння, його наслідків та призначення покарання, що свідчить про переважання функціонального підходу, за якого визначальними є зміст публічних повноважень і спосіб їх протиправного використання, а не назва органу чи посади винного. Водночас механічне перенесення такого підходу до КК України є недоцільним, а збереження спеціальної норми про відповідальність працівника правоохоронного органу – обґрунтованим.

9. За результатами проведеного дисертаційного дослідження ст. 365 КК України пропонується викласти в наступній редакції:

Стаття 365. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу

1. Перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам чи інтересам окремих громадян, державним або громадським інтересам, інтересам юридичних осіб, –

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або без такого.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені групою осіб, а також групою осіб за попередньою змовою, або якщо вони супроводжувалися насильством чи погрозою його застосування, застосуванням зброї чи спеціальних засобів, а також болісними чи такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування, –

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, –

караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану, –

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. Для кваліфікації діяння за частинами другою або третьою цієї статті не вимагається встановлення істотної шкоди як окремої обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Наукові статті у наукових фахових виданнях України:

1. Калинка Н. Л. Генезис кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень в Україні. *Європейські перспективи*. 2018. № 4. С. 222–228. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2018-4/EP_2018_4.pdf

2. Калинка Н. Л. Проблеми кваліфікації перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу та його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень. *Наше право*. 2019. № 3. С. 249–255. URL: <https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2019-3/NP-2019-3.pdf>

3. Калинка Н. Л. Кримінально-правова характеристика перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 239–245. URL: <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2020-2/EP-2020-2.pdf>

4. Калинка Н. Л. Покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу: судова практика та напрями вдосконалення кримінального законодавства. *Право.ua*. 2020. № 3. С. 294–300. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2020.3.46>

Наукові статті у періодичних наукових виданнях інших держав:

5. Калинка Н. Л. Зарубіжний досвід кримінально-правової протидії перевищенню влади працівниками правоохоронних органів та перспективи його імплементації в Україні. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 8 (76). С. 181–185. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.8.30>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Калинка Н. Л. Сучасний розвиток кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного

органу. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики* : тези доп. наук.-практ. конф. (Харків, 21 грудня 2021 р.). Харків, 2021. С. 181–183. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211221/article/view/kalynka

7. Калинка Н. Л. Проблемні питання об'єктивної сторони перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку* : тези доп. II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 грудня 2024 р.). Харків, 2024. С. 396–398. DOI: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2024.2.115>

8. Калинка Н. Л. Особливості покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали XVII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., присв. Дню юриста, Т. 2 (Одеса, 07 жовтня 2025 р.). Одеса: ОДУВС, 2025. С. 377–379.

АНОТАЦІЯ

Калинка Н. Л. Кримінальна відповідальність та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». – Заклад вищої освіти «Міжнародний університет бізнесу і права» Міністерства освіти і науки України; Одеський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Одеса, 2026.

У дисертації здійснено комплексне наукове дослідження кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. На основі системного аналізу наукових праць у галузі кримінального права, положень національного законодавства, зарубіжного досвіду, матеріалів правоохоронної та судової практики, а також результатів емпіричних досліджень з'ясовано сучасний стан наукової розробленості проблеми, розкрито генезис становлення та розвитку кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень, визначено зміст службової діяльності працівника правоохоронного органу як об'єкта кримінально-правової охорони. Охарактеризовано об'єктивні та суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України. Проаналізовано особливості кваліфікації перевищення влади або службових повноважень та його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень, адміністративних і дисциплінарних проступків, а також правомірного застосування примусу. Узагальнено зарубіжний досвід кримінально-правового регулювання відповідальності за неправомірне використання публічної влади та визначено напрями його використання в Україні. Розроблено науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення ст. 365 КК України, диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання, зокрема за вчинення діяння групою осіб і в умовах воєнного стану.

Ключові слова: перевищення влади, службові повноваження, працівник правоохоронного органу, службова діяльність, державний примус, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, насильство, кваліфікація, покарання, воєнний стан.

ABSTRACT

Kalynka N. L. Criminal liability and punishment for abuse of power or official authority by a law enforcement officer. – Qualifying scientific work as a manuscript.

The dissertation submitted for the degree of Candidate of Legal Sciences in the specialisation 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Penitentiary Law». – Higher Education Institution «International University of Business and Law» of the Ministry of Education and Science of Ukraine; Odesa State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Odesa, 2026.

The dissertation presents a comprehensive academic study of criminal liability and punishment for the abuse of power or official authority by a law enforcement officer. Based on a systematic analysis of academic works in the field of criminal law, provisions of national legislation, international experience, materials from law enforcement and judicial practice, as well as the results of empirical research, the current state of academic research on the issue has been ascertained, the genesis of the formation and development of criminal liability for the abuse of power or official authority has been revealed, and the nature of a law enforcement officer's official duties as an object of protection under criminal law has been defined. The objective and subjective elements of the criminal offence provided for in Article 365 of the Criminal Code of Ukraine have been characterised. The specific features of the classification of the abuse of authority or official powers and its distinction from related criminal offences, administrative and disciplinary offences, as well as the lawful use of coercion, are analysed. Foreign experience of criminal law regulation of liability for the unlawful use of public authority is summarised, and directions for its application in Ukraine are identified. Scientifically substantiated proposals have been developed to improve Article 365 of the Criminal Code of Ukraine, to differentiate criminal liability and to individualise punishment, in particular for offences committed by a group of persons and under martial law.

Keywords: abuse of power, official powers, law enforcement officer, official duties, state coercion, criminal offence, criminal liability, violence, classification, punishment, martial law.

Підписано до друку 21.09.2026.Формат 60х90/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman»
Друк офсетний. Ум. друк .арк. 1,0
Наклад 100 прим.
Видавництво ОДУВС
м. Одеса, вул. Успенська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3507 від 25.06.2009 р.
Тел 0487505029
e-mail rvv@oduvs.edu.ua